

Руденко О.М.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-2807-1957

Вітер Д.В.

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-7330-1280

ПРОДУКТИВНА ЗАЙНЯТИСТЬ В СИСТЕМІ ПРЕДИКАЦІЇ ДЕТЕРМІНАНТ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті обґрунтовано продуктивну зайнятість у системі предикації детермінант загроз національній безпеці держави. Ці питання розглянуто у контексті проблем традиційних підходів до публічного управління у сфері забезпечення національної безпеки, які виявляються неефективними під час криз, особливо в умовах військових конфліктів. Усунення цього недоліку можливо за умов впровадження адаптивних систем управління, які здатні забезпечувати стабільність систем умовах високої динаміки змін внутрішнього і зовнішнього середовища. До останнього належить і безпекове середовище, стабільність якого, за умов криз, визначається здатністю системи публічного управління забезпечувати ресурсний розвиток суспільства, зберігати його. Це особливо важливо під час воєнних конфліктів, які призводять до масової еміграції (як правило, невідновлювані втрати, оскільки більшість емігрантів не повертаються до країни після закінчення війни або бойових дій); безпосередніх втрат населення внаслідок військових дій (зникнення окремих регіонів країни, які окуповано, або на території яких ведуться активні бойові дії); депопуляції (стрімке зниження якості соціального життя населення, зубожіння тощо); втрати демографічного ресурсу (загибель або відтік репродуктивно активного населення за межі держави); втрати соціального капіталу та трудового потенціалу суспільства і держави. У цьому контексті продуктивна зайнятість в системі предикації детермінант загроз національній безпеці забезпечує стійкість економіки та соціально-політичної системи суспільства до зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечуючи незалежність, конкурентоспроможність, здатність до розвитку на основі відтворення, раціонального розподілу та перерозподілу людського капіталу.

Ключові слова: воєнна безпека, детермінанти загроз національній безпеці, економічна безпека, загрози національній безпеці, національна безпека, продуктивна зайнятість, публічне управління.

Постановка проблеми. Україна досі зіштовхується з проблемами, що пов'язані з формування та реалізацією концепції оборонної політики, оборонного потенціалу, співвідношення між структурними змінами в секторі безпеки і оборони, технічною модернізацією та іншими важливими й затратними заходами. Проведені реформи в оборонній та безпековій сферах у загальному вигляді носять доволі поверховий характер та іноді здійснюються без узгодженості конкретних сфер забезпечення національної безпеки, особливостей взаємодії складових елементів сектору безпеки і оборони, не ураховують характер сучасних детермінант загроз національній безпеці, в сис-

темі яких не має адекватно обґрунтованої ієрархії предикації. Публічне управління у цьому контексті також поки що не виробило адекватних підходів до регулювання процесів забезпечення національної безпеки, які ґрунтувались на принципах стабільності суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку держави. Публічне управління теоретично коливається у межах традиційної парадигми економічної теорії, яка, під час вирішення зазначених вище питань, зосереджує головну увагу на конкурентних перевагах, що забезпечують та уможливають суперництво різних суб'єктів економічної діяльності. У цьому ж контексті розвивається теорія конкуренції, яка

звертається до вирішення таких проблем: стратегія конкурентної боротьби (розробка стратегій випередження конкурентів); динаміка розвитку конкурентної боротьби як процесу (поза межами ситуативності); виявлення конкурентних переваг суб'єктів економічної діяльності (у тому числі на рівні країн); стратегія захоплення ринків у процесі конкурентної боротьби (у тому числі майбутніх ринків); дослідження факторів конкурентоспроможності суб'єктів економічної діяльності; дослідження явища глобальної конкуренції та участі в ній суб'єктів економічної діяльності; виявлення взаємозв'язку внутрішньої та зовнішньої конкуренції (конкуренції між суб'єктами економічної діяльності та конкуренції на самому підприємстві, в організації тощо).

Проте, одне з головних питань, яке полягає у ресурсній стабілізації та забезпеченні національної безпеки на основі процесів раціонального та ефективного розподілу та використання такого виду ресурсу, як людський капітал, що актуалізуються в системі забезпечення національної безпеки в якості продуктивної зайнятості, залишається майже не вирішеним.

Аналіз досліджень і публікацій. Більшість досліджень у сфері аналітичної рефлексії детермінант національної безпеки ґрунтується на доктринальному підході, за яким положення воєнної доктрини визначають теоретичні положення та окремі методологічні принципи стратегічного планування, фахівці пропонують концепцію “силового фону” як основу для розуміння сутності стратегічного воєнного планування. Згідно цієї концепції військові засоби загалом, і збройне насильство зокрема, стають все частіше силовим фоном для застосування інших силових засобів [3; 5; 7]. Як наслідок, доволі характерним виявляється розуміння стратегічного воєнного планування як набору рішень керівництва, які ведуть до розробки спеціальних стратегій, призначених для досягнення кінцевих цілей, що зводять стратегічне планування до вибору керівництвом однієї конкретної стратегії (концепції, доктрини) національної безпеки на підґрунті визначення основних напрямів досягнення найбільш пріоритетних цілей, вибору максимально ефективних способів і засобів у встановлений відрізок часу [4; 8]. Але принципи та підходи до стратегічного управління у сфері забезпечення воєнної та національної безпеки, як переважна більшість теоретичних принципів публічного управління у цій сфері суттєво обмежують проблему ресурсного забезпечення, розглядаючи її в якості другорядної, або допоміж-

ної, що має наслідком не артикульовану систему загроз та небезпек, предикації якої позбавлені інтегральних детермінант внутрішніх та зовнішніх чинників. В якості однієї з таких детермінант виступає продуктивна зайнятість, що потребує її теоретичного обґрунтування у системі предикації детермінант загроз національній безпеці держави.

Метою статті є обґрунтування продуктивної зайнятості у системі предикації детермінант загроз національній безпеці держави.

Виклад основного матеріалу. Сучасне публічне управління активно використовує принципи адаптивного управління або адаптивної системи управління, зберігаючи її основне розуміння, що притаманне економічним наукам в цілому, для яких адаптивне управління являє собою сукупність захисних механізмів економічної організації під час виникнення та розвитку криз або після-кризового відновлення. Основними системними параметрами адаптивного управління за такого підходу залишаються концентрація або мобілізація ресурсів (сил або спроможностей, що здатні забезпечити захист системи від внутрішніх та зовнішніх впливів – підхід, який активно використовується у виробленні та реалізації механізмів забезпечення національної безпеки держави в цілому та воєнної безпеки зокрема), диверсифікація структурних складових системи (у межах традиційного підходу до ситуативного управління має забезпечити резистентну здатність системи під час негативного впливу зовнішніх загроз національній безпеці), актуалізація імовірної кризи в часових параметрах (стратегічна небезпека тривалої кризи). У цьому аспекті, з точки зору теоретичного обґрунтування системи предикації детермінант загроз національній безпеці, варто звернути увагу на ідеї М. Портера, які мають очевидний зв'язок з концепцією впровадження інновацій Й. Шумпетера, оскільки М. Портер фактично демонструє можливість набуття конкурентної переваги у випадку ефективного використання інновацій, розвиваючи постулат Й. Шумпетера про значення нововведень у розвитку конкуренції зсередини. Важливим теоретичним висновком у даному випадку є прийняття положення, за яким методологічного значення набувають не тільки просторові, але й часові параметри, зокрема швидкість реагування конкурентів на інновації [1]. Фактично результатом інноваційної активності можуть бути такі конкурентні переваги, які створюють нові можливості. Інакше кажучи, створюється можливість досягати конкурентних переваг завдяки інноваціям. Безумовно, складність такого

підходу обумовлена необхідністю збільшення капіталовкладень в інновації та інноваційний розвиток, активну підтримку науково-технічної діяльності. Хоча ефективність інноваційного розвитку та застосування інновацій в якості основи формування конкурентної переваги не обмежується виключно обсягами інвестицій у НТР. У цьому процесі одну з важливих ролей відіграє й конкурентне середовище, характеристики якого не є рівномірними й залежать у переважній більшості ситуацій від детермінант конкурентних переваг країни та економічної політики держави. За такого підходу уможлиблюється перетворення потенціалу, у тому числі й інноваційного, на стратегічний ресурс, що формує конкурентну перевагу. Отже, в якості предикативних детермінант національної безпеки доцільно визначити такі найбільш загально-абстрактні категорії, як час, простір, конкурентне середовище та нерівномірність розвитку соціальної та економічної підсистем системи національної безпеки.

Теорія конкурентних переваг М. Портера розвивається в контексті проблем конкурентної стратегії та міжнародної конкурентоспроможності у напрямі визначення впливу конкуренції на світову економіку у зв'язку з процесами глобалізації та зростання суперництва (не тільки економічного) між провідними країнами світу. М. Портер намагається актуалізувати питання змін конкурентної боротьби під впливом посилення конкуренції країн, що розвиваються, країн с транзитивним типом економіки та країн, економіки яких відносяться до постіндустріального типу. Історичні зміни у світовій економіці, пов'язані з відмовою більшості країн колишнього соціалістичного табору від методів державного регулювання економічних відносин, яке суттєво стримувало конкуренцію, позитивна динаміка розвитку економік деяких країн третього світу внаслідок глобалізації, призвели до стрімкого зростання конкурентних переваг у багатьох з цих країн, економіки яких активно розвивають наукоємні та високотехнологічні галузі виробництва, що надає цим економікам потужні конкурентні переваги. Водночас цей процес безумовно викликає й значне посилення конкурентної боротьби, яка підтримується процесами концентрації виробництва і капіталу, вивозу капіталу, збільшення капіталовкладень до країни, які мають необхідні економічні та політичні передумови нарощування темпів економічного зростання. Ці процеси відбуваються в межах боротьби таких основних тенденцій економічного розвитку, як прискорення зростання виробництва

і назрівання кризових явищ в економіці, що значно посилює нерівномірність розвитку не тільки різних країн, але й суб'єктів економічної діяльності. З одного боку, створюється можливість контролю з боку крупних економічних акторів (перш за все, монополістичних об'єднань) технічного прогресу, що має наслідком контрольовану затримку розвитку старих галузей промисловості, в результаті чого нові галузі отримують можливість стрімкого просування вперед за допомогою збільшення наукоємності та інноваційного розвитку виробництва, нового обладнання і техніки. Зосередженість таких виробництв у країнах, що належали до країн, які розвиваються, прискорює технічний прогрес та змінює орієнтацію економіки, збільшує темпи індустріального розвитку та створює можливість, за сприятливих умов (сукупності політичних, соціально-економічних та інших факторів зовнішнього та внутрішнього середовища), випереди у розвитку країни-суперниці, змінити співвідношення сил між країнами та посісти провідне місце у конкурентній боротьбі.

Поряд з цим, коли йдеться про високу імовірність розвитку системної кризи в державі, яка набуває характеру збройного конфлікту всередині держави або розвивається у відкрите військове протистояння між державами, пріоритети національної безпеки неодмінно зміщуються у бік нарощення військового потенціалу, задля чого використовуються всі наявні мобілізаційні ресурси [5]. Це обумовлює необхідність переорієнтації всіх сфер забезпечення національної безпеки на функціонування у рамках зростання воєнних витрат держави, що підкреслює особливу вагомість людського ресурсу, який забезпечує, з одного боку, стабільність соціально-політичних процесів у суспільстві під час криз, а з іншого – утримання збалансованого розвитку національної економіки. Проте, не зважаючи на очевидність такого підходу, варто розуміти, що співвідношення воєнних витрат держави у співвідношенні з воєнними витратами інших держав, блоків, коаліцій з урахуванням регіональної диверсифікації аналітично забезпечує інтерпретацію абсолютних показників воєнних витрат у системі національної економіки. Порівняння абсолютних і відносних показників воєнних витрат держави з їх часткою у ВВП національної та світової економіки дає можливість не тільки прослідкувати основні тенденції розвитку системи ресурсного забезпечення розвитку сектору безпеки і оборони держави, але й прогнозувати вплив змін у безпековому середовищі на систему національної безпеки держави,

суспільну стабільність в цілому [2]. Відповідно, зазвичай переважає орієнтація на вирішення питань визначення пріоритетів використання ресурсів (перш за все, закупівля новітніх зразків ОВТ чи розвиток промислового виробництва у системі оборонно-промислового комплексу держави). Наприклад, визначення в якості пріоритету закупівлю новітніх зразків ОВТ передбачає встановлення прогнозованого максимуму використання фінансових ресурсів держави на середньостроковий період, можливостей, умов та наслідків перевищення встановленого максимуму у довгостроковій перспективі. Очевидно, що зростання фінансових витрат на закупівлю новітніх зразків ОВТ без розвитку власної науково-технологічної і промислово-виробничої бази, забезпечення розвитку інноваційних областей науки і техніки, наукоємних технологій тощо у довгостроковій перспективі негативно відобразиться на темпах соціально-економічного розвитку держави і національної економіки, суттєво знижуючи можливість розвитку таких ключових областей, як інноваційні і наукоємні технології. Це у сукупності призводить до зниження темпів економічного зростання, створюючи умови для розвитку системної кризи національної безпеки держави [9].

З огляду на зазначене вище, можна вказати на певні фактори, що стримують процес економічного зростання країни, та які, за будь-яких умов господарювання, не зважаючи на їх об'єктивний чи суб'єктивний характер, активно впливають на формування зовнішньо- та внутрішньоекономічної політики держави. До таких факторів належать: політична нестабільність, слабка економічна політика, високий рівень корупції та тінізації економіки, низький соціально-економічний рівень життя населення та обмеженість внутрішнього ринку, спад виробництва та виробничого споживання, деконцентрація капіталу в країні, неефективна монетарна та фіскальна політика держави, дезінтеграційний характер сталої інфраструктури тощо. Проте, можливість побудови моделі економічного зростання в межах багатофакторної моделі з урахуванням наведених факторів зіштовхується з потужним впливом суб'єктивного чинника, який часто нівелює їх верифікацію та оцінку. Тому теоретично виправданим є звернення в теорії до таких більш конкретних економічних факторів, які формують відповідну модель економічного зростання, як, наприклад, у моделі Р. Харрода, який в якості підстави економічного зростання приймає три фактори (робоча сила, випуск продукції або дохід на душу населення,

розмір наявного капіталу). В якості основного показника оцінки ефективності зростання в цій моделі розглядається капіталомісткість (показник науково-технічного прогресу) як відношення величини капіталу до обсягу випуску продукції.

У свою чергу, теорія зайнятості і політика стабілізації, що ґрунтуються на статистичному підході, прагнуть розв'язати питання створення умов для повного використання наявних виробничих потужностей на основі забезпечення необхідного рівня ВВП в умовах повної зайнятості при наявності фіксованого (переважно, обмеженого) обсягу ресурсів. Раціональний розподіл і використання наявних ресурсів стає в даному випадку основою стабілізаційної політики, а динаміка ВВП, яка береться в проміжку до точки довгострокової рівноваги економіки при заданому рівні ресурсного забезпечення і розвитку технологій, формує короткострокове зростання національного доходу. На основі такого підходу теорія економічного зростання формулює власну проблему, яка полягає у можливості збільшення потенційного рівня ВВП завдяки збільшенню обсягів виробничих потужностей. І якщо у випадку з короткостроковим економічним зростанням перевага надається проблемам коливань виробництва під впливом змін сукупного попиту, то процес економічного зростання відображає довгострокове зростання сукупної пропозиції.

За наведених підходів неоднозначною є прийнята у публічному управлінні та теоретичних підходах до забезпечення національної безпеки впевненість у тому, що державне втручання в економіку є стримуючим фактором економічного зростання, оскільки, на відміну від об'єктивної ситуації, коли недостатній рівень сукупних витрат призводить до зниження реальних темпів зростання порівняно з потенційно можливими, він має виражений суб'єктивний характер для економіки певної країни. Таким же чином можна інтерпретувати і стримуючий вплив, наприклад, ресурсних обмежень, оскільки більшість факторів має непрямий вплив на економічне зростання, якщо, звісно, ототожнювати його із зростанням продуктивності праці. Хоча екстенсивний та інтенсивний шляхи економічного зростання свідчать про інше: динаміка відтворення, раціональний розподіл та перерозподіл ресурсів на основі науково-технічного прогресу, інституціоналізованого в процесі державного регулювання навіть за умов недостатньої ресурсної бази можуть сприяти економічному зростанню, зберігаючи при цьому тенденцію до збільшення чисельності зайнятих і фізичного

обсягу капіталу. З точки зору забезпечення національної безпеки, ресурсне забезпечення (перш за все, людський капітал) є не тільки умовою економічного зростання, але й соціального розвитку, спрямованого на утримання суспільно-політичної системи в стабільному стані.

У свою чергу, індикатори стабільного розвитку за своєю суттю та змістом здебільшого є основою у формуванні сценаріїв соціально-політичного та економічного розвитку суспільства і держави. У відповідності до прийнятої та запровадженої методики ООН Концепція сталого розвитку передбачає наявність та дію відповідних індикаторів та показників, зокрема [6]:

1. Соціальні характеристики: боротьба з бідністю. Головний показник відсоток безробіття та індекс бідності. Демографічна стабільність. Щільність населення. Міграційні та еміграційні показники. Захист і підтримка здоров'я населення. Базова санітарія та мінімальні медичні послуги. Підтримка стабільного розвитку населення. Темпи приросту міського та сільського населення.

2. Економічні характеристики: міжнародне співробітництво в межах існуючих ринків праці, товарів та послуг і виробництва. Фінансові ресурси країни. Технологічні можливості та потенціал держави.

У цьому виявляється певна особливість продуктивної зайнятості, яка визначається тим, що продуктивна зайнятість, будучи детермінантою економічної та соціальної безпеки держави, безпосередньо залежить від рівня демографічних втрат, депопуляції та загальних втрат людського капіталу, тобто саме тих кризових явищ, які виникають у сфері соціально-економічного розвитку держави. З точки зору забезпечення національної безпеки держави, її резистентності загрозам та небезпекам, системний характер вказаних процесів має наслідком високу динаміку руйнування ресурсної бази, необхідної для розвитку країни (втрата виробництв, ринків, транспортних можливостей, працездатного населення, кваліфікованих кадрів тощо). Ураховуючи це, варто прин-

яти принципову установку про те, що в системі предикації детермінант загроз національній безпеці продуктивна зайнятість набуває особливого значення, визначального для всіх інших детермінант, які, за певних умов, можуть бути мінімізовані (якщо не усунені), що пов'язано зі специфікою самої категорії продуктивної зайнятості, яка, навіть за умов відсутності криз, пов'язаних з військовими конфліктами, залишається найбільш уразливою.

Висновки. Традиційні підходи до публічного управління у сфері забезпечення національної безпеки виявляються неефективними під час криз, особливо в умовах військових конфліктів. Усунення цього недоліку можливо за умов впровадження адаптивних систем управління, які здатні забезпечувати стабільність систем у умовах високої динаміки змін внутрішнього і зовнішнього середовища. До останнього належить і безпекове середовище, стабільність якого, за умов криз, визначається здатністю системи публічного управління забезпечувати ресурсний розвиток суспільства, зберігати його. Це особливо важливо під час воєнних конфліктів, які призводять до масової еміграції (як правило, невідновлювані втрати, оскільки більшість емігрантів не повертаються до країни після закінчення війни або бойових дій); безпосередніх втрат населення внаслідок військових дій (зникнення окремих регіонів країни, які окуповано, або на території яких ведуться активні бойові дії); депопуляції (стрімке зниження якості соціального життя населення, зuboжіння тощо); втрати демографічного ресурсу (загибель або відтік репродуктивно активного населення за межі держави); втрати соціального капіталу та трудового потенціалу суспільства і держави. У цьому контексті продуктивна зайнятість в системі предикації детермінант загроз національній безпеці забезпечує стійкість економіки та соціально-політичної системи суспільства до зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечуючи незалежність, конкурентоспроможність, здатність до розвитку на основі відтворення, раціонального розподілу та перерозподілу людського капіталу.

Список літератури:

1. Маргасова В., Руденко О., Вітер Д. Забезпечення економічної безпеки держави: теоретичні питання конкуренції та конкурентоспроможності. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Вип. 23. С. 140–146.
2. Вітер Д., Руденко О. Сучасна парадигма протидії загрозам національній безпеці: питання стратегічного управління. Право та державне управління. 2022. № 3. С. 220–226.
3. Горбулін В., Качинський А. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: моногр. К.: НІСД. 2010. 288 с.

4. Оборонна реформа: системний підхід до оборонного менеджменту: моногр. за заг. ред. А. Сиротенка. К.: НУОУ. 2020.
5. Стратегічне управління та державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону: моногр. [Кол. авт.]. К.: Изд-во НУОУ. 2021. 232 с.
6. Шевченко М., Бондар З., Житник О. Система критеріїв та показників оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 17. С. 110–114.
7. Graham J., Amos B., Plumptre T. Governance principles for protected areas in 21-th century. Ottawa: IOG. 2003.
8. Governance: concepts and applications: Ed. J. Coreky. Brussels: IIAS. 1999.
9. Viter D., Rudenko O., Oliferuk V. Strategy for the Development of Military-Technical Cooperation, armaments and Military Equipment: Ukraine Perspectives. SocioWorld-Social Research & Behavioral Sciences. Tallinn, Estonia. Vol. 08 Iss. 02 2022. P. 4–11.

Rudenko O.M., Viter D.V. PRODUCTIVE EMPLOYMENT IN THE PREDICATION SYSTEM DETERMINANT OF THREAT TO NATIONAL SECURITY: THEORETICAL ASPECTS

The article deals with substantiation of productive employment in the system of predicting determinants of threats to the national security of the state. Traditional approaches to public administration in the sphere of ensuring national security are ineffective during crises, especially in the context of military conflicts. Elimination of this shortcoming is possible under the conditions of implementation of adaptive management systems that are able to ensure the stability of systems in conditions of high dynamics of changes in the internal and external environment. The latter includes the security environment, the stability of which, under conditions of crises, is determined by the ability of the public administration system to ensure the resource development of society, to preserve it. This is particularly important during military conflicts that lead to mass emigration (usually irreversible losses, as most emigrants do not return to the country after the end of the war or hostilities); direct losses of the population as a result of military operations (depopulation of certain regions of the country that are occupied or on the territory of which active hostilities are taking place); depopulation (rapid decline in the quality of social life of the population, impoverishment, etc.); loss of demographic resources (death or outflow of the reproductively active population outside the state); loss of social capital and labor potential of society and the state. In this context, productive employment in the system of predicting determinants of threats to national security ensures the stability of the economy and the socio-political system of society against external and internal threats, ensuring independence, competitiveness, the ability to develop on the basis of reproduction, rational distribution and redistribution of human capital.

Key words: military security, determinants of threats to national security, economic security, threats to national security, national security, productive employment, public administration.